

"גידולו של גדול"

אוצר החכמה

Nathan Kamenetsky, *Making of a Godol. A Study of Episodes in the Lives of Great Torah Personalities*, Hamesorah Publishers, Jerusalem 2002.

אוצר החכמה

תכולתו של ארון הספרים המסורתי והחרדי תפחה והתרחבה בדורות האחרונים ושינתה את פניה עד ללא היכר. בצידן של מהדורות חדישות ומפוארות של הקלסיקה הרבנית על דורותיה ניצבים על המדפים ספרים על גבי ספרים מסוגים שלא הכירם אבות אבותינו, ודאי לא בריבוי ענפיהם הספרותיים. בין אלה תופסים מקום ניכר קורות חייהם של חכמי ישראל, רבנים, מנהיגים וראשי ישיבות. ענף זה של הספרות החרדית צמח תחילה בחוגי החסידים, שם נודע בשם "שבחי צדיקים", ובמשך הזמן קנה לו שכיטה גם בציבור ה"מתנגדים" הליטאיים. לא היה זה הדבר היחיד שהמתנגדות קלטה מן החסידות, וכנגד מרכזיותו של הצדיק האדמו"ר עלתה דמותו של ראש הישיבה כמוקד חיי הציבור. סיפורי חייהם של ראשי הישיבות המפורסמים מוגשים כמזון רוחני חשוב, שנהנים ממנו צעירים וזקנים, אנשים ונשים. זאת — למרות האוניפורמיות השולטת בספרים האלה, שהם במידה רבה שווי תוכן וצורה, שהרי מהלכי חייהם של ראשי ישיבות דומים זה לזה, ומעטים הם המאורעות הייחודיים שמתרחשים בהם, כל שכן כאשר מדובר בפרק היסטורי ובאזור גיאוגרפי מצומצמים יחסית כעולמן של ישיבות ליטא בדורות האחרונים.

על רקע זה יש לראות את הופעתו של הספר *Making of a Godol* ("גידולו של גדול") כמאורע משמעותי. ספר זה אינו עוד ספר בסידרת השיגרה של "שבחי צדיקים" מעולם הישיבות (בראש המבוא של הספר מדובר בהסתייגותם של כמה מגדולי ראשי הישיבות מן ההגיגרפיה ["חיי הקדושים"] הישיבתית). מחבר הספר הזה עשה ניסיון רציני והשקיע עמל רב וממושך לתאר פרשות חיים של אישי ישיבות ליטא כפי שהיו באמת, בלא כחל ושרק. יש בו הרבה אור, אור של תורה וקדושה, אך גם צל של חולין וחיי יום יום. כנגד אלה הדוגלים בספרות של "שמן זית זך", שאין בה לא חולשה וכשלון ולא טעות ומעידה, יצא המחבר לכתוב היסטוריה שאינה מסננת פרטים בלתי נוחים, ושהכניסה אליה מותנית בעמידה במבחן אחד ויחיד: מבחן האמת.

מחבר הספר, הרב נתן קמינצקי, בעל ניסיון רב של הוראה בישיבות וניהולן, בנו של הגאון ר' יעקב קמינצקי זצ"ל, בא מתוך תוכו של עולם ישיבות ליטא, וכל רז בעולם זה לא אנס ליה. היתה לו אפוא גישה ישירה לאמת ההיסטורית, ועם שלא בא

מעולם האקדמיה החליט לכתוב את ספרו על פי מיטב השיטה המדעית. לכאורה דבר זה עלה בידו במידה גדושה: גופו של החיבור ("הטקסט") תופס 70 עמוד, ואילו "האפרט המדעי" משתרע על פני 1398 עמודים ויש בו סרבולת מדהימה של הערות שוליים, הערות על הערות ו"אקסקורסים" — דהיינו דיונים מפורטים על נושאים שהטקסט רק נגע בהם. כל זה יכול היה להיות מופת של עבודה מדעית, אלמלא הסתבך המחבר בשני אתגרים שעל כל כתיבה היסטורית מדעית להיאבק כדי לעמוד בהם.

האתגר האחד נובע מן ההכרה היסודית שכתיבת היסטוריה אין עיקרה לספר את כל האמת, אלא לספר את האמת שיש לה משמעות היסטורית, שהיא רלוונטית לתמונה ההיסטורית. כאן, צר לי לומר, נכשל המחבר. בחומר הרב שהיסטוריון מלקט על מנת שישמש יסוד לדיוניו יש דרגות שונות של חשיבות ורלוונציה; יש עובדות בעלות חשיבות גבוהה ויש בעלות חשיבות נמוכה. במקרים רבים המחבר מעוניין דווקא בסוג השני, עובדות שאינן מעלות ואינן מורידות אלא במידה מועטת לגבי נושא כלשהו מגוף הדיון והתיאור. אציין רק כמה דוגמאות מתוך שפע רב. בשאלת גיל החפץ חיים בשנת פטירתו (עמ' 1106 ואילך) תלויה הקביעה אם היה בן 10 או בן 19 בשעה שהתרחש אירוע בוויילנה שהיה עד לו; ואם היה רק בן 10 — מה זה משנה? על ביקורי המלבי"ם אצל ר' עקיבא איגר והחתם סופר, סיפורים שאין בהם משום חידוש ושקשה לעמוד על אמיתן ההיסטורית של גירסאותיהם השונות, אנו קוראים פלפולי פלפולים (עמ' 1118 ואילך), עם שהעניין רחוק מאד מנושאי הספר ושולי לחלוטין. כמעט שבעים עמוד (188-252) מקדיש המחבר למחקר זוטא על פעילותו הידועה של מקס ליליינטל בקשר לתכנית הרפורמה של הממשלה הצארית לגבי החינוך היהודי ברוסיה. זאת פרשה חשובה כשלעצמה, ר' יצחק בן ר' חיים מוולוז'ין תופס בה מקום ידוע ודיונו של המחבר סביר ומסודר, אולם מה חשיבותה של הפרשה לגבי נושאי הספר? בכל הזוטות האלה בולט היעדר חוש ביקורת והבחנה בין עיקר וטפל; המחבר לא למד את אמנות הבחירה והמחיקה; בעמ' xxxi הוא כותב: "מספר ההערות גדל כמו פטריות" — חבל שלא התגבר על הפטריות.

אתגר אחר שלא עמד בו המחבר נוגע בטיב התייעוד המדעי. דברים רבים מאוד המובאים בספר מבוססים על דברים שבעל פה שנמסרו מפי השמועה. איש אינו פוסל עדות שבעל פה כמקור מדעי, אדרבה, עדות שכזאת עשויה להיות מהימנה יותר מדברים כתובים ומודפסים, והכל תלוי בנסיבות האישיות והעובדות ובמידת הסבירות הניזונה מתייעוד אותנטי. אולם דומה כי במסירת דברים שיצאו מפי ראש ישיבה או מורה הוראה, עד מפי עד מפי עד, חייב החוקר בזהירות משנה: שמא לא הובן הדובר כהלכה, שמא הוסיפו על דבריו או גרעו מהם, איש לפי הבנתו ונטייתו (השווה עמ' 1231 ואילך), וחז"ל אמרו: 'שיחת חולין של תלמיד חכם צריכה תלמוד'. יתר על כן, יש בספר שפע השערות וניחושים ללא יסוד במקורות אותנטיים, בין השאר על פרשות ידועות וחשובות כגון סגירת ישיבת וולוז'ין, הפילוג של ישיבת סלובודקה, ופולמוס המוסר בין רבני ליטא. פרשות אלה ואחרות תוארו לפרטיהן,

ואין "גידולו של גדול" מוסיף אלא נופך שאין בו כדי לשנות או להעריך מחדש את התמונה ההיסטורית.

נשוב אל האורות שבספר, והם אינם שוליים. יש בו תיאורי רקעם של אישים ומאורעות היוצאים מכלל המקובל בכתיבה על נושאים רבניים. המחבר העלה נסיבות גיאוגרפיות, היסטוריות, חברתיות וכלכליות, שיש בהן כדי לזרוק אור על קורותיהם של אישים ומשפחותיהם, והדבר מביא לידי תובנות שעד כה לא היו בהירות כל צורכן. תיאור כניסתם של הרכבת, הטלפון והחשמל לחיי היהודים בעיירות ובכפרים (עמ' 178 ואילך) הוא דוגמה אחת מרבות. נושא מרכזי אחד נחשף לפרטיו, ומוסיף נופך משמעותי להבנתנו את הנעשה בישיבות ליטא בדור שלפני מלחמת העולם הראשונה. בימינו אנו רגילים לראות את "עולם הישיבות" מאוכלס בהמוני תלמידים ללא תקדים, עולם שוקק חיים הניזון ממשפחות שכל בניהן אין לפניהם שום דרך אחרת מאשר הלימודים בישיבה. לא כך היה בליטא שלפני מאה שנה. לא מעט ילדים שעתידיהם היו להיות "גדולים" גדלו בבתיים בהם שררה אווירה אנטי־ישיבתית. משפחות רבות של בני הישיבות היו חצויות בין תורה והשכלה, והבחורים היו חשופים להשפעות עוינות. רבים מהם היו היחידים בין אחיהם ואחיותיהם שנשארו שומרי מצוות (ראה למשל עמ' 263 ואילך, ועמ' 302).

הדברים שומטים את הבסיס מתחת לדמיון האידיליה של ליטא דאז. לאמיתו של דבר התנהל מאבק איתנים בין שוחרי התורה ושוחרי ההשכלה. כה גדולה היתה סכנת ההשכלה בעיני רבנים וראשי ישיבות, וכה גדול היה מספר הקורבנות שנפלו ברשת ההשכלה, שר' ישראל סלנטר כינה את ההשכלה בשם "שמד", ואין ספק שהעימות עם ההשכלה עמד ברקע של רבים ממפעליו (ראה עמ' 377, 991). הוא עמד גם, במודע ושלא במודע, ברקע עלייתן של שיטות חדשניות בלימודי התורה שבעל פה, כגון שיטת האסכולה של ר' חיים סולוביצ'יק מבריסק, שהעמידה את הלומדים בפני אתגרים אינטלקטואליים שכוחם היה יפה לשמש סם שכנגד ורוח־נגדית נוכח כוחה המושך של ההשכלה. כוח מגנטי זה ניכר בבירור בקורותיה של תקופת נעורי תלמידים ובחורים, שנועדו להיות גדולי תורה בגיל העמידה. "גידולו של גדול" מגלה בנושא זה פרטים מאלפים על הגאון ר' יעקב קמינצקי: בצעירותו הוא קרא ספרות רוסית ועברית־משכילית, עסק הרבה בתנ"ך — דבר שרוח חכמי הישיבות לא היתה נוחה ממנו (ראה למשל עמ' 1158 ואילך), עיין ב'ביאור' של מנדלסון על התורה, התעניין באסטרונומיה, בחזנות, בדקדוק עברי, כולם עסקי רוח ומדע הנחשבים בישיבות כביטול תורה, אם לא גרוע מזה. תמונה דומה מצטיירת בספר על אישי ישיבות אחרים.

חבל שגם בנושא זה לא נמנע המחבר מחיטוטים בפרטי פרטים שאין בהם משמעות היסטורית. הוא הדין לגבי חולשותיהם האישיות של תלמידי חכמים, כגון העישון. המחבר מילא עמודים רבים בתיאור התמכרותם של רבנים לעישון, היאבקותם להתגבר על יצר זה, הצלחותיהם וכישלונותיהם. דבר אחר, שקשה שלא לראות בו חולשה, הוא המנהג הרווח בחוגי רבנים וראשי ישיבות להרבות שיח על השאלה: מי

גדול ממי? במקומות רבים מאוד בספר מובאות עדויות על עלות השאלה הזאת בדבריהם של אישי תורה, ואין המחבר מנסה להסביר כיצד מתיישבת התופעה עם אידיאל שמירת הלשון של תנועת המוסר. אריכות הדברים בנושאים אלה ואחרים, כשאין ניסיון להסביר ולהכליל אותם בתמונה אינטגרטיבית של "גידולו של גדול", גובלת בסיפורי רכילות לשמם, ומוטב היה לוותר עליהם.

'אינטגרציה' פירושה בניית מכלול מתוך צירוף פרטים רבים המתלכדים ליחידה אחת. מבחינה זאת יש בספר זה משום החטאה גדולה ומצערת. בעבודת נמלים חרוצה ומייגעת אסף ולקט המחבר פרטי ביוגרפיה של חכמי ליטא, שאין דומה למספרם ולמשקלם בשום פרסום שהופיע עד כה. אכן העצים אמנם רבים מאוד, וביניהם יפים וחשובים, אבל יער – אין. למשל: יש בספר קווים ונקודות חשובות ומעניינות ביותר על דמותו של ה"סבא" מסלובודקה, ר' נתן צבי פינקל, אבל ניסיון לצרף וללכד אותם כדי תמונה מובנית ואחידה – אין. הם מפוזרים לאורך כל הספר, זעיר שם זעיר שם, והקורא משתאה נוכח רמזי דברים הפותחים פתח למחשבה שאכן לפנינו איש גדול בתורתו ובהבנתו הפסיכולוגית והפדגוגית, אך גם במניפולציות ארגוניות כלפי תלמידים, מורים ומוסדות. נותרת בידינו לכל היותר סקיצה של תמונה, טיוטה של מחקר הקורע חלון אל אמיתו – אמת לאמיתו – של עולם התורה. משל אחר: ר' חיים סולוביצ'יק מבריסק. אמנם ריכוז המחבר עליו חומר המשתרע על 60 עמודים (1198 ואילך), אולם גם עליו יש פריטים מפוזרים שאינם מגיעים לידי סיכומים מקיפים ומתקבלים על הדעת, תמונות שהצופה בהן יוכל להבחין בין עיקר וטפל. כללו של דבר, יש בספר הזה עניות של אינטגרציה וניתוח במקום עשירות של חומר, אוסף עצום של חומר גלם – שמצפה לגואלו בידי בנאי היסטוריון היודע את מלאכתו.

ברם ממהר אני לקבוע כי אכן יש בספר מספר לא מבוטל של דגשים, תובנות ואף חידושים שנעלמו עד כה, או שנדחקו לקרן זוית במקום לתת להם את הפרסום המגיע להם. אמנה רק אחדים מהם. בדרך כלל מקובל שר' ישראל סלנטר חולל את תנועת המוסר על מנת להרים את קרן התורה והמוסר בחוגי 'בעלי הבתים', ורק תלמידיו הם אשר עשו למען החדרת התנועה אל הישיבות. והנה יש בספר נקודות אחיזה לטענה שאכן פעל ר' ישראל גם בחוגי הישיבות וניסה למצוא בהם מהלכים לרעיונותיו, ובייחוד באותה ישיבה שעתידיה היתה להיחשב למבצר ההתנגדות לתנועה החדשה, הלא היא ישיבת וולוז'ין (עמ' 933 ואילך)!

עוד על ר' ישראל: ידענו מזמן שהוא זה שעלה על הבימה בבית הכנסת בוויילנה בעיצומו של יום הכיפורים, בזמן שמגיפת החולירע יצרה מצב של פיקוח נפש בעיר, והודיע שמצוה לאכול, ואכל בעצמו לעיני הקהל. אבל לא ידענו עד כמה עורר מעשה זה התנגדות ומחאות בחוגי הרבנים ומורי הצדק בעיר, שטענו שלר' ישראל לא היו סמכות ויפוי כוח מבית הדין המוסמך לעשות מה שעשה. מפקפק אני בהשערתו של המחבר, שמחלוקת זו היא שגרמה לעזיבתו של ר' ישראל את וילנה, השערה שאין לה תימוכין משום צד; אולם עלי להודות שחריפות ההתקפה עליו מצד מורי ההוראה עשויה היתה לשמש מניע לעזיבת העיר, אלמלא היה בידנו תיעוד ברור שהוא

"ברח" מוילנה בסתר ובתיפוזן, והבריחה היתה מן השלטונות שביקשו לעשותו מורה לתלמוד בבית המדרש לרבנים שהקימו בעיר.

מתקופה יותר מאוחרת ראויים לציון שני פרטים. בעמ' 65 אנו קוראים על עובדה מפתיעה מסלובודקה, פרוור הישיבות של קובנה: בישיבת סלובודקה פרצה כידוע מחלוקת רצינית בקשר ל"פולמוס המוסר", ששככה רק עם פילוג הישיבה לשתיים, "כנסת ישראל" שדגלה במוסר ו"כנסת בית יצחק" שלא דגלה בו; והנה מתגלה בספר שאף על פי כן קיימו שתי הישיבות יחסים טובים של שיתוף פעולה. הפרט השני הוא שוב השערה ללא תיעוד כלשהו, ולכן מפוקפקת, אבל מעניינת; גם כאן מדובר בפילוג של ישיבה, אולם במובן אחר ובצורה שונה לגמרי. פלג גדול של אותה ישיבת "כנסת ישראל" עלה לארץ ישראל בשנת תרפ"ה בראשותו של ר' משה מרדכי אפשטיין. על מניעיה של החלטה זו ידועות שתי עובדות שאינן שנויות במחלוקת: א. ממשלת ליטא הודיעה כי אם לא יונהגו לימודים כלליים בישיבות, יהיו התלמידים פטורים מן הגיוס לשירות צבאי רק עד גיל 26; ב. ר' משה מרדכי אפשטיין היה חובב ציון משנות בחרותו, כמחשבה ובמעשה. וכאן באה השערה ספקולטיבית של המחבר (עמ' 593 ואילך): ר' נתן צבי פינקל, ששימש כראש הישיבה הראשון במעלה ב'כנסת ישראל' שבסלובודקה, סבר שר' משה מרדכי כבר ראוי למעמד של ראש ישיבה בלעדי ועצמאי, ולכן "שלח" אותו לארץ ישראל. מעניין, אך אין לכך שום ביסוס.

אחרי הכל, עם סגירת הספר לאחר שקראנו בו עד תומו, מחוירים חולשותיו וצלליו ומבהיקים הישגיו ואורותיו. מה אפוא המסר שהוא משאיר בתודעתנו? המסר הוא גדולתו ותפארתו של עולם התורה בליטא בתקופת שיא פריחתו, כשהישיבות היו במיטבן, וכשעל ספסליהן ישבו בחורים גדולי תורה ויראה. והיום? יש אומרים, וביניהם מחשובי מנהיגי עולם הישיבות, שרמת הלימודים וכוחות היצירה של הלומדים היום אינם מדביקים את הישגי הישיבות דאז, וזאת למרות שמספר הלומדים היום עולה בהרבה על מספרם בליטא, ושם דווקא משום כך.

עם קריאת ספרו של הרב קמינצקי עולה על הדעת מחשבה אחרת העשויה לתרום לפשר התופעה. כפי שכבר הודגש למעלה, עמדו הישיבות דאז, מוריהן ותלמידיהן, במאבק חריף ומתמשך עם ההשכלה. לא היה כנראה איש מבין שורותיהן שלא התמודד אישית עם פיתויי ההשכלה ואתגריה. כידוע, יכולתו האינטלקטואלית של אדם עולה ומתפתחת דווקא מתוך שהוא עומד בהתמודדות שכיחה בתחום הרוח, ומפעיל את כוחותיו הדיאלקטיים. כמו שהשרירים שבגוף מתחזקים ומתחשלים בתרגילי התעמלות ומיני ספורט אחרים, כן רוח האדם מוסיפה כוח, חריפות ודמיון בעימות עם דרכי מחשבה שונות וזרות, תוך פעילות של מגננה ותקיפה. הסכמה כללית והיעדר עימותים טובים לשלום החברה, אולם הם מחלישים את כוחות הרוח באשר הם ממעיטים את המניע הגדול לעשיית מאמץ: להכות ולנצח את היריב.

אכן מתנהלת מלחמה בישיבות, "מלחמתה של תורה", יום יום, שעה שעה, ואין ספק שהיא עשויה לתרום להצלחת הרמה האינטלקטואלית והלימודית. אולם

במלחמה זו יש מידה מרובה של מלאכותיות, כשלכל צד "לוחם" ברור ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים". מלחמת אמת מתנהלת רק בין יריבים המודעים לכך שבתוצאות המלחמה תלויות הכרעות גורליות למעשה.

גדולי התורה, נושאי הספר שלפנינו, לחמו במגמת החילון בישראל בהצלחה מרובה, תוך שהם גידלו דורות של תלמידי חכמים, וחידשו חידושים רבים וחשובים בדרכי הלימוד ובתכניו. הם "ידעו את האויב", עובדה המתועדת בספר במקרים רבים. נראה כי בשל תיעוד זה, בין השאר, יצאו רבנים וראשי ישיבות מן האסכולה הליטאית והחליטו לאסור את הקריאה בספר, כי לדעתם 'סכנתו עצומה לכל אחד אשר יראת ד' נגע בלבבו'. כל מי שמבין את שפת הספר ויקרא אותו יוכח כי אין בו דעות ומחשבות מסוכנות, אלא יש בו עובדות היסטוריות שאינן עולות בקנה אחד עם שיטות החינוך הנהוגות כיום ביהדות החרדית והישיבתית, ומשום כך הן "מסוכנות". גדולי התורה האוסרים חששו שאין תלמידיהם מסוגלים להתמודד עם עובדות היסטוריות אלה, דווקא משום שהן פרטים מחייהם ואישיותם של גדולי תורה. אך יש מקום לשאלה מהו אופיו של חינוך שיראת השמים של חניכיו אמורה להתמוטט עם קריאת ספר כזה שלפנינו.

הרב יצחק

...הלימוד בישיבה אינו תנאי מספיק ואף לא תנאי הכרחי לגדלות בתורה. בכל הדורות היו 'חברים מקשיבים' שלמדו לפני רבותיהם ביחידות או בקבוצות קטנות, שלא במסגרת של ישיבה, ויצאו מהם תלמידי חכמים גדולים... הישיבה תובעת משמעת וקבלת מרות של ראש הישיבה ושל הר"מים, ודבר זה הכרחי לגבי ה'עדר'. אולם מי שנועד להיות 'רועה' צריך טיפוח תכונות של מדריך ומנהיג, כמו מקוריות, העזה, חדשנות וכושר התמודדות עם אתגרים חדשים. אכן יצאו מנהיגים מבין בוגרי הישיבות, אבל אחד מבין חשובי ראשי הישיבות בארצות הברית הפליג וקבע, כי מי שיעיין בביוגרפיות של 'הגדולים', ימצא שרובם לא הלכו תמיד 'עם הזרם' בצעירותם ושמרו על חריגותם...

(פרופ' מרדכי ברזילאר, 'אוהלי תורה' עמ' 485-484)

נתקבלו במערכת

סדר פרשיות. ביאורים, פירושים וחידושים על חמשה חומשי תורה למרן גאון ישראל רבי אליהו דוד רבינוביץ' תאומים – האדר"ת זצ"ל, גאב"ד פונוביז', מיר וירושלים עיה"ק תובב"א. יו"ל לראשונה מכת"י המחבר, בתוספת ציונים, מקורות והערות, והקונטרס המקיף 'אדר האדרת' – מתולדות רבנו הגאון האדר"ת וממשנתו. בעריכת הרב בנימין זלצמן והרב הראל כהן. כרך ראשון – בראשית. מפעל תורת חכמי ליטא, מכון ירושלים / קריית הישיבה בית-אל, ירושלים תשס"ד. 16+שצט עמ'. (02-6510627)

הגאון האדר"ת היה מפורסם עוד בחייו בגאונותו, בבקיאותו, בהתמדתו ובצדקותו, ועל כן נבחר בסוף ימיו לרבה של ירושלים ליד ר' שמואל מסלנט הישיש, אך לא זכה להאריך ימים על ממלכתו. בהתמדתו העצומה ובחריצותו המופלגת כתב כבר מילדותו עשרות חיבורים בכל חלקי התורה, שרק בודדים מהם זכו לראות אור עולם, ורובם נשתמרו בכת"י ומחכים לגואלם; בשנים האחרונות זכו כמה מהם לצאת לאור בידי מכוני שונים, למרות הקושי להכניס לדפוס, מפני שכל חיבור נכתב במשך שנים רבות ותוכנו מפוזר על כמה וכמה כתבי יד – כך ספר 'סדר פרשיות' דיון פרוש על פני כעשרים כתבי יד! בנוסף על כך לשונו של האדר"ת לעיתים קשה ודבריו כתובים בקיצור רב, וגם חלק מכתה"י מטושטשים, והיה צורך בעבודת עריכה קשה ומתישה כדי להגיע לספר משובח ומהודר כפי שנמצא לפנינו עתה 'סדר פרשיות' על בראשית. האדר"ת היה כידוע חותנו של הראי"ה קוק זצ"ל, והרמ"צ נריה זצ"ל תלמידו המובהק היה מהמעוררים והדוחפים להוצאת כתבי האדר"ת בכלל ו'סדר הפרשיות' בפרט, אך לא זכה לראותם יוצאים לאור עולם. הוצאת כתבי האדר"ת נעזרת כעת במיפתוח כתבי האדר"ת שנעשה ב'מפעל חכמי ליטא' שבמסגרת מכון ירושלים, וניתן לצפות שבשנים הקרובות נזכה להמשך הוצאת סידרת 'סדר פרשיות' עם שאר כתבי הגאון האדר"ת הנוותרים.

ספר שערי תורה, חידושים פירושים וביאורים על ארבעת חלקי השלחן ערוך, מאת מרן הגאון האמיתי שר התורה רבינו בנימין וואלף לעוו זצוק"ל, גאב"ד ור"מ דק"ק ווערבוי יצ"ו. ערוך ומסודר ויו"ל לראשונה מעצם כתי"ק עם מראי מקומות וציונים. מפעל מורשת יהדות הונגריה, מכון ירושלים תשס"ד. 17+תקעא עמ'. (02-6510627)

ר' בנימין וואלף למשפחת לעוו (תקל"ז-תרי"א) ידוע כמחבר ספרי 'שערי תורה', העוסקים בעיקר בענייני עדות וחז"מ. היה בן דורם של ר"ע איגר והחת"ס, ובנו של הגאון ר' אלעזר לעוו בעל שו"ת 'שמן רוקח'. כרך זה של 'שערי תורה' הוא ראשון לסידרה בת תריסר ספרים, שתכיל מהדורה חדשה ושלימה של כתביו ההלכתיים של הגאון המחבר. הספר יצא לאור לזכרו של הגאון הצדיק ר' חיים מיכאל דב וייסמנדל זצ"ל ראש ישיבת נייטרא, שמסר את נפשו בתקופת השואה להצלת יהודי סלובקיה והונגריה (מפורסם ספרו 'מן המצר' המתאר את מעשיו בתקופה זו), ולאחריה לשיקום השרידים ולקימום עולם התורה בארה"ב.

איש ואשה – זכו שכינה ביניהם; פרקי הדרכה לחתן ולכלה. אלישיב קנוהל. 'מכון שילובים', ישיבת הקיבוץ הדתי, עין צורים. תשס"ג. 247 עמ'.